

Zenbait idazlek, onak izanarren, ez dute jakin edo ez dute jakin nai, gaia ta jatortasuna, beste aipatutako klasiku oien erara erabiltzerik, bear bada berekortasunagatik, ori sarri gertatu da atzerriko idazleen artean ere, ta jarraitzaille asko izan dituzte; bañan euskerak duen egoera ta etorkizun illuna ikusirik, oso arrisku aundikoa da bide oietatik jokatzea. Eta ez dezagun egin ensaiu larregirik gure euskera makal onekin. Gaur-gaurkoz, euskerak gauza bat eskatzen du deadarka: Lege gutxiago ta bizitza geiago!

Euskalduna izakeraz da zur eta neurritz mintzatzen dana, esaerak dion bezela: *itzetan lander, egiñetan eder*. Eraberriko literaturan bezela, idatzi izan dute gure antziñako idazleak, erretorika gutxikin, Pio Baroja'k España'ko idazleen artean sartu zuen oitura orren erara. Baroja'k, erderaz idatziarren, euskaldun sikolojia zeraman berakin, eta gure euskaldun idazleak ezin ditezke gutxiago izan. Orregatik, alde ortatik badugu zenbait itxaropen euskal-literaturaren alde. Mogel'engan naikoa ikasbide dugu, bere gaiak, antziñakoak izanik ere, oraindik irakurgarri ditugu. Zergatik? Berak ongi aditu zitualako euskeraren oiartzunak, ta orregatik jo zuen jatortasunaren garbizaletasunera, ta oraindik gaur ere, euskeraren onerako, izango al dugu bere lana gure eredugarri.

Juan San Martin.

Bukatuta Aita Villasante-k du itza. Mitxelena jauna eldu da eta maipuruan jarri.

JUAN ANTONIO MOGEL

BERRI JAKINGARRI BATZUEK

Eibartarrak:

Asmo bikaiña eta goragarria benetan zuena. Esan nai det: Zuen erriko seme ospetsu baten izena goratzeaz eta bere omeñez ta oroipenez jaialdi auek antolatzeaz agertu dezuten asmoa.

Ez nator ni onera Juan Antonio Mogelen bizitzako goraberak eta ipi-apa guztiak azaltzera, ezta bere euskal lanen ze-

rrenda osoa egitera ere. Bakar-bakarrik argitasun bat edo beste eman nai nuke. Gutxi ezagun edo batere ezezagun diran berri jakingarri batzuek ikutu besterik ez. Batez ere, garai artako bi euskaltzale eta euskal idazle ospetsuren artean izan zan adiskidetasunaren lokarria azalduko degu. Bi euskal idazle oiek dira *Juan Antonio Mogel* eta *Pedro Antonio Añibarro*. Bion adiskidetasunaz zerbait esango degu. Bata Eibarren jayoa, bestea Arratiako Villaro-n, bata apaiza, bestea praille prantziskotarra, biak euskaltzale gartsu eta euskal idazle argiak.

Nondik dakigun adiskidetasun orren berri?

Mogelek berak salatuta, lenbizi. Ara, Mogelek bere bizitzako denporan agertu zuen azkenengo librua, auxe da: *Konfesino Ona*, 1803-an Vitorijan agertua, Bizkaiko euskeraz. Eta bere libru onetan bi aldiz aipatzen du Aita Añibarro bere lagun bezela, eta Añibarroren euskerazko bi libruren propaganda egiten du gaiñera. Lenengo aipamena libruaren asieran arkitzen da, bigarrena libruaren bukaeran.

Orra lenbizikoa :

“Gura dabenak sinistu Bizkaiko euskeriak ez deusala ezer zor kiputzenai, irakurri begi liburu onek baño leenago urtengo daben neure adiskide andi, ta gauza onetan neure biari lagun legez egiten dan Aita Fray Pedro Antonio Añibarro Zarauzko Kolejio A. San Franziskoko Ordean Misionarijak bizkaitarrentzat atera daben liburu txikar, baño urre guztiak baño geijago balio dabena. Ediroko dau Esku-liburu onetan Bizkaiko euskeran ederto adierazo leitezala esan biar dirian gauzaak berba, nekezaleen aoetan dabilzanakaz. Bizkai barru barruko semia da bera, ta bere euskerara garbi ta ederrak ezagutu eragingo dau nun nai ikasi leitiala ondo berba egiten buruba zerbait nekatu gura bada. Alperren soluak beti egongo dira bedar txaarrez betiak. Bizkaitar guztiak erosi biar leukee liburutxu esan dogun au.

Ikusiko da ez ditugula berdin erabagiten berbaak aittu dodan neure adiskide onek ta nik; ta emendik aterako da, zetan daguan Bilkaiko euskeriaren desbardintasuna. Ak dino maitea, neurea, zoroa, gozoa, burua, Kristinaua... nik barriz Markina inguruan legez, maitia, neuria, gozua, zorua, buruba, Kristinauba. Zein batera, zein bestera esan, ez dau ezer galduten euskeriak”.

(*Juan Antonio Mogel, Konfesino Ona, Vitorijan 1803. Berba-Aurrekua*).

“*Neure adiskide andi eta gauza onetan neure biarlagun*”: orrela deitzen dio Mogelek Aita Añibarrori. Euskal lanetan bere laguntzaille eta lankide bezela aitortzen du, beraz. Emen aipatzen dan Añibarroren lana, Mogelena baiño urtebete aurre-rago agertu zan. *Esku-liburua* du izena. Bi-biak, Añibarroren *Esku-liburua* eta Mogelen *Konfesino Ona*, bizkaierazko literaturaren leen-frutuak bezela artu ditzakegu. Lenago, dotriña txikar batzuek besterik ezpaitzegoan. Egia esan, Kapanaga eta Olaetxea eta Mikoleta ere lenagokoak dira, baiña Mikoletaren lana askozaz geroagora arte etzan argitaratu. Eta Bizkaiko euskera lantzeko eta literatura-maillara igotzeko ardura, kezka eta gogo bizi-bizia gure bi idazle oietan, Añibarro eta Mogelen, alegia, uste det agertzen dala lenengo aldiz eta agiri-agirian, gairera. Biak urratu zuten ba bidea. Oien atzetik, eta andik urte gutxira, azaldu ziran beste batzuek ere: frai Bartolome karmeldarra, Astarloa prantziskotarra, eta abar.

Gauza guztietan eztaoz bat Añibarro eta Mogel, eta ori ere salatu digu Mogelek berak, aitatu degun testu orretan. Añibarroren iritziz, idatzi bear da *betea, maitea, osoa, burua, ogia*. Mogelek, berriz, markinarren modura jartzen du *betia, maitia, osua, buruba, ogija*. Baiña azaleko gauza oiek gora-bera, biak ziran adiskide aundi eta euskalzaletasunaren garra zoli eta bizi zizekan bion biotzetan.

Bigarren aipamena liburuaren bukaeran dagoela esan degu. Orra zer dion:

“*Euskaldun guzti guztiak, zar gazte, agure ta umiak, daukee Aita Palaziosen enzutia. Gure zori txaarrez, zaartu da gairua; jausi jakoz gorputzeko indarrak, ta bakarrik dauka zoli zolija Jaungoikuak emon eutsan min garbi ta berba eder asko atera dituzana... Dakart bada agirira adierazoteko askok dakijena, zelan atera eban argitara, eta erderaz, liburu txikar, baña baliyo andikua, nik ontsubengo artu dodan Dotrina geijaren gañian, irakasten dabela astiro zelan irauñ biar dan ta zelan irauñgo dan bizitza on eta barri baten. Bein baño geijagotan adiskidetasunian esateko legez egon natxako: Aita Palazios! Au zer da? Izan berori euskaldun garbija: Naparrua, Araba, Giputzkoa ta Bizkai guztiko bazter guztietan ibilli nekatuten buruba, Erdal-errietan baño geijago, irakasten Zeruko bidia; besteti ain ederto jakin euskeria, ta agertu erdaldun arrotzentzat alango liburutruba, ta itxi euskaldun etxekuak utsik? Nor-tzuk daukee liburuben premiña geijago? Zer eranzungo*

eustan? Ez eukala astirik arnasia artuteko; izango zala nor edo nor biurtu gurako ebana euskerara, berak erdera ekijeneztat atera eban liburutzuba. Alan jazo da. Aita Fray Pedro Antonio Añibarrok birau dau Bizkaiko euskerara, izen au emonda: Lora Sorta Espirituala...

Jangoikuak gorde dagijala, Euskalerrriak dirauben artian, Zarauzko Kolejijua. Bai arren bai”.

(*Konfesino Ona, Atzena; 292-296*).

Emen aipatzen dan Aita Palazios ori, Oñatiko semea zan, Zarauzko Prantziskotar Mixiolarietan famatuena. Aita Añibarro ere Zarauzko Mixiolari-Kolejio ortan bertan bizi zan. Eta Aita Añibarrok, bere Esku-liburuaren ondoren, beste euskerazko liburu bat atera zuen, *Lora-Sorta Espirituala*, Aita Palaziosek erderaz egin zuenetik itzulita. Bere lagunaren bigarren liburuaren berri ematen digu, bada, emen Mogelek.

Nola eskertu eta ordaindu zuen Añibarrok bere lagunak berakin euki zuen borondate on au?

Bada euskal gramatika bat, Aita Añibarrok egiña eta oraindik argitaratu gabe dirauena. Lan onen orijinala Loyolako Jesuitetan gorderek dago, eta nik badet beraren kopia bat aterea Arantzazun. Gramatika onen aurrenengo orrialdeetan, bada, ara zer arkitzen degun. Erderaz dago:

“Tengo concluido un Diccionario de poco volumen de Voces bascongadas diferenciales, suficientes para Pulpito y Confesonario, particularizando a cada Nación su voz característica con su letra inicial B. G. N. Por ejemplo: Palabra: B. berbea; G. itza; N. mintza. Vergüenza: B. G. lotsea N. alkea etc. Quiera Dios que se proporcione algún medio para que se dé a la prensa. También tengo traducido al dialecto Bizcaino el famoso libro de Geroko Gero de Axular, Cicerón bascongado, y de quien hace particular elogio el P. Larramendi. Con este Arte, Diccionario y Axular tenía uno cuanto necesita para hacerse un excelente bascongado. De paso advierto que así Axular como el P. Cardaveraz ponen el verbo al último de la oración, a no venir con relativo, y será bien se haga así, pues sale más natural. No tuve este método presente en dos libritos que di a luz: Eskulibrua y Lorategui Espirituala. Esta misma falta me dijo que cometió el inmortal Don Juan Antonio de Moguel, Catequista bascongado, cuya muerte ha sido muy sensible para todo el País Bascongado, quien tuvo en vida el con-

suelo de ver impresa parte de su Catecismo bascongado, y lo restante con las aprobaciones necesarias; y en muerte el de morir como buen Soldado de Jesús, ejerciendo el ministerio de Cura Párroco, contagiado de resultas de asistir a unos apestados. Con tan feliz muerte premió Dios su virtud, pues fué uno de los Sacerdotes más celosos, laboriosos, doctos, caritativos y ajustados de Bizcaya: cuya memoria hago aquí, por la que por dos veces él hizo de mí en su último impreso de Konfesino Ona”.

(Fr. Pedro Antonio de Añibarro, Gramática Bascongada. Advertencias Previas (inédito).

Entzun dezutenez, albiste baliotsuak ematen zaizkigu emen Mogel aundiaren eriotzaz, eta albiste oiek bere adiskide miñaren bitartez eldu dira. Gaiñerakoan, Añibarrok emen aipatzen dituen bere iru lanak, Gramatika, Iztegi eta Axular bizkaieraz jarria, etziran argitaratu, eta oraindik orrela diraute, argia ikusi gabe; bakarrik Axularren itzulpen ori argitaratu zan, eta ez osorik, *Revista Internacional*-ean, Urkijo jaunari eskerrak. Iztegia eta Gramatika baditut nerekin gerturik, baiña betiko leloa, diru-laguntza falta lanok argitara emateko.

Gaiñera, ezta zail probatzea Añibarrok bere bi lan oiek, Gramatika eta Iztegia, Mogelen asmo bat betetzearren egin zituela. Nondik dakidan au? Ara: *Nomenclatura de las voces guipuzcoanas* etc. deritzaion bere lanean, begira zer dion Mo-gelek:

“Tal vez el autor de esta Nomenclatura formará después otra más copiosa de las voces diferenciales de los tres Dialectos Guipuzcoano, Navarro y Vizcaíno, para que se comprendan los libros de cualesquiera de ellos. El tiempo perfeccionará las empresas comenzadas. Si con el trabajo del incomparable Larramendi no se hubiera dormido, y si continuado en semejante tarea, hoy estaba nuestro idioma con otras ventajas. Los Navarros y Vizcaínos carecen de Arte o Gramática de sus respectivos dialectos. Hubiera tenido igual suerte la Guipúzcoa, si aquel héroe hábil y animoso no hubiera salido a la defensa de un idioma arrinconado, pero precioso”.

(Juan Antonio Moguel, Nomenclatura de las Voces Guipuzcoanas, sus correspondientes vizcaínas y castellanas)

Iztegi bat iru euskalkietako -Bizkaia, Gipuzkoa eta Napparroako itz diferenteakin bear zala dio emen Mogelek; eta baita Gramatika bat ere bizkaitar eta napparrentzat beintzat, Larra-mendirena gipuzkoarrentzat bakarrik dala-ta. Mogelek etzituen asmo oiek bete al izan, uste gaberik eta gorago ikusi dan eran il izan zalako. Baiña bere laguna, Aita Añibarro, oraindik 26 urte geiago bizi izan zan eta ain zuzen ere, berau saiatu zan Mogelek adirazitako utsune au betetzen; beronek burutu zituen bi lan oiek, gero zoritxarrez argitaratu gabe gelditu baziran ere.

Oar gaitezen gaiñera Añibarrok aipaldi ontan dionaz: "...Don Juan Antonio de Moguel, Catequista Bascongado... quien tuvo en vida el consuelo de ver impresa parte de su Catecismo Bascongado, y lo restante con las aprobaciones necesarias". Mogelen lanetatik zein ote da Añibarrok itz oetan adirazi nai diguna? Ezpairik gabe, Mogelen lenbiziko lana, 1800 urtean Iruñean argitaratu zuena. Lan orren titulua auxe da: *Konfesio ta Komunioko Sakramentuen gañean Erakasteak*. Gipuzkoako euskeraz egiñik dago. Lan au argitaratzeko baimena lortzea asko kostatu zitzaion; batez ere Napparroako Consejo Real-ean trabak jarri zizkieten; baiña Mogelek zer egin zuen? Madrillera jo. Karlos Laugarrena zan garai artan Espaiñiako errege, eta erregearen ministro, bilbotar bat, Don Mariano Luis de Urquijo, eta onen bitartez lortu zuen Erregeak ordena bat eman zezaien Napparroako Konsejukoai, aginduaz euskerazko librueri eragozpenik ez jartzeko, euskerazkoak dirala ta beste gabe (*Ikus Prospecto de una Obra bascongada intitulado Konfesio ta Komunioko Sakramentuen gañean Erakasteak*).

Baiña Añibarrok esan digunez, Mogelen Katezismuaren zati bat bakarrik azaldu zan. Gaiñerakoa, berriz, egiña zeukan eta bear ziran baimenakin, baiña etzan argitaratu. Eta zer gertatu da esku-idatzi oiekin? Nun daude orain *Erakaste* oien beste zatiak, argitaratu etziranak? Zati bat beintzat Bilbon. Azken udara onetan nere eskuen artean euki det. Bizkaiko Diputazioko Liburutegian dago gorderik. Erderaz ta euskeraz dakar titulua: *El Catequista Bascongado - Kristau Erakasle Euskalduna*. XX erakaste ditu guzitara. Jaungoikoaren Legeko Amar Aginduen gaiñean diardu, baiña lenbiziko bostak bakarrik azaltzen ditu; 388 orrialde ditu. Lan onen beste zatirik beste nunbaitean ote dagoan nik eztakit.

Badegu oraindik Añibarro eta Mogelen arteko adiskidetasunaren beste agiri eder bat ere. *Peru Abarka*-ren aurrenengo edizioetan bada elkar izketa gozo bat, naiko gatza eta piper-

miña dakarrena. Abade eta praille baten artean da alkar izketa ori. Biak dira euskaltzaleak eta lagun aundiak. Euskeragatik ekiten diote: zer nagi eta zabar diran abade eta praille asko euskeraz ikasten, zer egin bear dan oiek euskerakin pixka bat zaletu ditezen, ta abar. Prailleak kontatzen du gaiñera nola erri batean arkitu duen Don Calixto izeneko abade bat. Abade au euskerazko sermoi bat idazten omen zebillen San Pedroren egunerako. Estu ta larri zegoan gizajoa, buruko illeai tiraka. Irakurri zion prailleari bere sermoiaren zati bat: dana ikaragarritzko mordoillokeriz zegoan josita, ez euskera ta ez erdera etzan aunts-izkuntza xeblete batean. Eta orduan prailleak lagundu bear izan zion bere sermoi zorioneko ori egiten. Nortzuk dira ba alkar izketa onetan diarduten abade eta praillea? Abadeari Don Juan deritzaio, prailleari berriz, fray Pedro. Mogelen izena zan Juan Antonio; Añibarrena, Pedro Antonio; bion Antonio ori kendu ezkeru, gure bi idazleen izenak dira, ain zuzen ere. Nik ziurtzat daukat ba alkar izketa onetan agiri diran abade eta praillea, bi adiskide aundi oiek dirala: Mogel eta Añibarro, alegia.

Peru Abarka, Mogelen lanik ederrena, luzaroan egon zan argitaratu gabe; egillea il eta larogei urte geroago agertu baitzan. Baiña Añibarrok, bere adiskideak utzi ziolako noski, irakurrita zeukan liburu au, eta Zarauzko prantziskotarren artxibuan badaude Añibarrok utzitako paper zaar batzuek *Peru Abarka*-tik ateratako itzekin, eta Mogeli Añibarrok egiten dizkion oar bezelako batzuek ere bai. Len ere esan degu bi adiskide oiek gauza danetan etzirala iritzi bateko. Adibidez, *Peru Abarka*-ren itzaurrean (itzaurre au eztator azken edizioan) Mogelek esaten du *f* letra kendu egin bear dala euskal alfabetotik, Marikiñako umeai zail egiten zaiela itz ori ebakitzea; *e*fe esan bearren, *e*pe esaten dutela, eta ori dala señaile agiria letra au euskalduna eztala jakiteko, eta abar. Añibarrok erantzuten dio fonetika-lege ori Guipuzkoakoa dala bakar-bakarrik, eta Marikiñari, Gipuzkoatik gertuan egoteak itsatsi diola. Gaiñerakoan, bai Bizkaian eta bai Naparroan eta Frantziako Euskalerrian ere aisa esaten eta erabiltzen dala *e*fe.

Juan Antonio Mogel iltzean 1804-an, bere illoba apaiza, Juan Jose Mogel, gelditu zan *Peru Abarka*-rekin. Onek ere bere bizi guztian etzuen izan nunbait bere osabaren librua argitaratzeko aukerarik, eta iltzean (1849-an) Fr. Juan Domingo de Unzueta prantziskotarrari utzi zion, baiña baldintza onekin: iñoiz Zarauzko Prantziskotarren Kolejioa berpizten bazan, arako izan bear zuela liburu orrek. Juan Jose Mogelen denporan prailleak

beren komentuetatik egotzita zeuden, eta orregatik jarri zuen baldintza ori. Izan ere 1867-an berriz idiki zan Zarauzko komentua, 30 urte-inguru itxirik egon ondoren. Eta ara joan zan *Peru Abarka*-ren orijinala eta andik atera zuten azkenean argitaratzaileak. Baiña inprentara eman orduko ere ezagun-samarra zan libru au euskaltzaleen artean, eta eskuz egindako kopia asko zabaldu ziran bazterretan. Arantzazuko komentuan badago bat eta ara zer-nolako garbitasunak dakarzkian azkenaldean (Markiñako karmeldarren komentuan ere beste kopia bat dago; ango Aita Migel Mariak erakutsi zidan, eta oar berdintsuak eta bertso berbera dakarzki):

“El original de esta obra lo heredó Don Juan José de Moguel, Vicario Eclesiástico y Beneficiado de la villa de Marquina, quien a su fallecimiento lo dejó al P. Fr. Juan Domingo de Unzueta, a condición de que cuando se rehabilitase el Colegio de Misioneros de Zarauz, fuese para dicho Colegio.

Viendo el mérito de esta obra, que bien merecía ver la luz pública imprimiéndose, pero que hoy no puede legalmente verificarse esto por faltar quien pueda dar licencia para ello, el copiante de este ejemplar pone la siguiente

Décima

*Por un Moguel vi la luz,
y otro Moguel (su heredero).
me confina prisionero
al Colegio de Zarauz.*

*Si hubiera sido andaluz
el que en perpetua clausura
fijó mi suerte futura,
la sufriera resignado;
para darla un Bascongado
creo sentencia muy dura”.*

(Se lee al final de una copia manuscrita de *Peru Abarka*, que se conserva en el convento de Aránzazu).

Aita Uriarte prantziskotarrak ere, Bonaparte Prinzipeari zuzendu zizkion eskutizetan bein baiño geiagotan aipatzen du *Peru Abarka*, eta libru ori argitaratzeko egiten dituen atzeraurrera batzuek kontatzen dizkio:

“He leído detenidamente Peru Abarca: cada vez me parece más digno de imprimirse: he hablado a Delmas por su impresión pero aún no me ha dado contestación. Tenga la bondad de decirme cuántos ejemplares querrá para S. A. a fin de hacer el ajuste. (17 Sptbre. 1858).

Hoy mismo escribo de nuevo a Delmas por la impresión de Peru Abarca y remitiré a Su A. su contestación (4 Nvbre. 1858).

He escrito cuatro veces a Delmas por la impresión de Peru Abarca, le he remitido el mismo ejemplar que vió S. A. para que con más datos pueda formar sus cálculos, pero no me ha contestado. Mañana salgo para Bilbao a tratar sobre este asunto y comunicaré a S. A. el resultado (21 Dcbre. 1858).

Según prometí a S. A. pasé a Bilbao y hablé con el Sr. Delmas por la impresión de Peru Abarca; enterado de todo me dijo que me dará la contestación en breve por escrito. Todavía no me ha contestado, pero espero que luego lo hará, e inmediatamente la dirigiré a S. A. (4 Enero 1858)”.

(Cartas del P. Uriarte al Príncipe Bonaparte. Fragmentos de las cartas 46, 48, 49 y 50; Boletín de Amigos del País X (1954), 231ss).

Baiña orduan etzan ezer egin. Azkenean 1880-an eta 1881-ean agertu zan danon zorionerako euskal literaturaren obrarik ederrenetakoa degun *Peru Abarka*.

Mogeldarren familiak iru euskal idazle eman dizkio euskal literaturari, eta iru oietatik bat emakumea, gaiñera. Juan Antonio eibartarra da lenbizikoa eta iruretan aundiena. Beste biak bere illobak ziran, eta anai-arrebak beren artean. Gure literaturaren baratzean eztegu beste familiarik izan, onek aiña idazle euskerari eman dionik, eta onako au ere esan bearrekoa degu, alegia: Mogeldarren familia ori jatorriz etzala euskalduna, Erdalerritik Euskalerrira etorritakoa baizik. Logroño-aldeko Alfaron du bere jatorria Mogel deiturak. Juan Antonioren aitona, berriz, Calatayud-ondokoa zan, eta bere ofizioa medikuntza izanik, Markinara etorri zan mediku bezela. Juan Antonioren aita Markinan jayoa degu eta au ere mediku izan zan, eta bere ofizioak eskatzen zion arabera, bai Arabako Salvatierran eta bai Eibarren ere bizi izan zan. Eta ain zuzen ere emen Eibarren mediku zegoala, jayo zitzaion bere seme Juan Antonio. Juan Antonio apaiz egin izan zan, baiña bere anaia Juan Ignazio mediku

irten zan, bere aita eta aitona bezelaxe. Juan Ignazio onen seme-alabak izan ziran Juan Jose eta Vicenta, euskal idazleak. Alperrik billatuko degu gure literatura zaarrean beste emakume idazlerik, Vicenta Mogel au kendu ezkeru. Anai-arreba biak, oraindik gaztetxo zirala, umezurtz gelditu ziran, eta beren osaba apaizarengana joan bear izan zuten. Eta onek azi ta eskolatu zituen, eta letrakin batean euskal zaletasuna sartu zien, eta ala, denporakin, biak euskal idazle izatera iritxi ziran.

Osaba apaiza mutillari latiña irakasten asi zitzaionean, neska etzan atzera gelditu. Buruan jarri zitzaion berak ere ikasi bear zuela, eta bere anaiak ainbat argi ta gaitasun adirazten zuen ikasteko. Osabak orduan zer egin zuen? Ba biai irakatsi, neskari ta mutillari. Ontan ere aundi agiri zaigu gure Juan Antonio. Garai artan etzuten uste emakumeei eskola aundirik eman bear zitzaienik, geienetan ere kaltegarritzat jotzen zuten ori, baiña Juan Antoniok ustekizun oiek alde batera utzirik, humanista bat atera zigun neskatilla au. Bere euskerazko libruaren itzaurrean berberak aitortzen digu euskaldunak eztutela siñistuko libru ori emakume batek egiña dala, zergatik ze ortarako latiña, erdera ta euskera jakin bearko lirakean, baiña siñistu edo ez siñistu, alaxen da. Ara itzaurre orren zatitxo bat :

“Irakurle euskaldunari :

Badakit, enzunaz beste gabe, neskatx gazte baten izena dagoala itxatsirik liburutxo onen aurrean, jardungo dutela siñuka ez gutxik, diotela beren artean, iñoren lumaz janzi nai duela belatxikiak; au da, besten bearrak artu nai ditudala neretzat: ez dagokiola neskatxa bati bururik ausitzea. ¿Nola nik siniserazoko diet askori euskeratu ditudala erdaldun jakitunak argitaratu dituzten ipuiak? ¿Nolako arrotasuna berriz latiñezko izkuntzarekin liburu onen asmoa agertzea? Orretarako bear litzake jakitea euskera, gaztelania eta latiñezko iru izkuntzak. Zein gauza sinisgaitza neskatxa bategan!

Naiz sinistu, naiz ez, esan bear det gaztetxoa nintzala irakurri ta azaldu oi nituela Fedroren latiñezko ipuiak; artu oi nituela atsegin guziz andia enzunaz txakur, aizeri, ollar, abere lauoneko ta egaztien izketa alkarren artekoak. Zortzi urte nituenean ikusirik nere neba edo anaia ikasten asi zala gure osabarekin latinezko izkerea, jarri zitzatan buruan ikasi bear nuala nik ere. Ala, buruari neke gogorrik eman gabe, loari bere orduak emanda, ta zigor zaurigarria-

ren beldurrik ez nuela, jolasez bezela, irten nuen nere asmoarekin, Birjilioren izneurtu ta apainduetan gozaten nintzala”.

(*Vicenta Antonia Moguel, Ipui Onak, 1804; tomado de la edición de Euskal Esnalea, 1912).*

Aor ba, euskal literaturan agiri diran beste bi Mogeldarrak ere, asko zor diote gure Juan Antoniori. Bere izerdi ta nekeen frutuak dira.

Juan Antonio Mogelek Euskalerritik kanpoko gizon jakintsuekin ere artu-emanak izan zituen. Vargas Ponce jaunarekin izandako artu-eman oiek Real Academia de la Historia-k Garibay-ren Oroigarriekin batean 1854-an argitara emandako lanetan agiri dira. Eta nork eztaki Alemaniako Guillermo de Humboldt jakintsuakin izan zuen adiskidetasuna? Mogelek berak ematen digu adiskidetasun onen berri pixka bat. 1802-an agertu zuen Mogelek lan bat: *Versiones Bascongadas de varias arengas y oraciones selectas de los mejores autores latinos*. Lan onetan ara zer arkitzen degun:

“Un noble y sabio prusiano, llamado Varón de Humbolt (sic), se dedicó en París a la lectura del Arte y Diccionario Bascongados. Logró leer allí la versión Bascongada del Nuevo Testamento y algunas obras de Oyenarto. Ha venido desde aquella capital sin más objeto que el tratar en estos Países con los más versados en este idioma. Le he tratado, y quedé admirado de las luces que adquirió, de las reflexiones que hacía, de la agudeza de sus preguntas; y como estaba instruído en las lenguas Hebrea, Griega, Alemana y otras del Norte, se hacía luego cargo del artificio de la conjugación y de los primores de las inflexiones. Venía comisionado de alguna Sociedad de Sabios, que intentan descubrir las lenguas matrices, primitivas u originales. Va a publicar en breve alguna obra sobre este idioma despreciado por muchos Sabios Españoles, que debían confundirse con semejante ejemplo. El Sabio Prusiano quiere demostrar que el idioma Bascongado es elocuente, puro y fecundo. Por su súplica e influjo he hecho las versiones de varias arengas y oraciones selectas de Q. Curcio, Tito Livio, Tácito, Salustio, y también las de los dos exordios de Cicerón contra Catilina: todas piezas de la mayor elegancia. ...Es la primera vez que hablan en Bascuence Cicerón, Salustio, Tácito, Tito Livio y Curcio. Si se

continúa en semejantes versiones, y se aplican a esta lengua las reglas oratorias, escribiendo arengas originales, no se publicará que es lengua grosera”.

(Juan Antonio de Moguel, Versiones Bascongadas de Varias Arengas y oraciones selectas de los mejores Autores latinos, Tolosa, 1802; Prólogo.)

Baiña Humboldt eta Mogelen arteko artu-emanenez ez noa ezer esatera, zergatik ze San Martin azkarrak idatzi izan zuen gai onezaz Eibarko errebistan. Lelo-ren kantu zarra ere, daki-zutenez, Mogelek billatua da eta bera izan zan kantu au Humboldt-i eman ziona, eta gero onek zabaldu zuen mundu guztian kantu orren entzutea. Baiña esan dedanez, ez noa emen berri-tzera, San Martiñek ain egoki zuen erriko errebistan kontatu zituanak.

Eta bukatzera noa asi nintzan lekutik. Txaloak eta zorionak Eibarko erriari, bere seme ospetsu onen izena ta oroipena goratu nai izan duelako. San Martiñek “Eibar” aldizkarian idatzi zuanez: “Mundu guztiko erriak goratu dituez bere erriko gizon famadunak edo ongilliak, eurak emoten detzelako erriari nortasunik geien.” Alaxe da. Eta bere seme ospetsuak goratzen dituen erriak, bere burua ere goratzen du.

Amaitu dot.

Fr. Luis Villasante, O. F. M.

5-XI-1959

Bukatu duenean amar minutoko deskantsua izan da eta gero Irigoyen-ek Altube jaunaren partez irakurri du arek bialdu duen lan bat. Ona emen:

EIBARTARRAK ETA EUSKERA

I.—IZTEGI KONTUAK

Eibar' Euskalerriko uririk maitagarriena izán degu, orain-tsurarte beintzat; eta au' bi motibugaitik:

Lenbizi' Euskalerriko uririk aundienetariko degulako; bi-garren' Eibar-ko bizilagun guzi-guziak, euskaldun jator izan diralako. Eta orrela iráun du, aintxiñaterik urriñenez gero.